

UMEÅ UNIVERSITET/ UNGDOMSSTYRELSEN/BRIS
Kurs: Unga, Sex och Internet
Utbildningsort: Linköping

Unga, Sex och Internet
- ett förslag till förtydligande
av BBIC fördjupningsteman 11-15 år

Författare:
Kerstin Tingberg
November 2010

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Sid

1. Inledning	3
2. Syfte	3
3. Bakgrund	3
- Barns behov i centrum	3
- Unga, sexuella övergrepp och Internet	4
4. Vilka löper största risken att utsättas via Internet?	5
5. Vad krävs av socialtjänsten?	6
6. Förslag på förtydligande i BBIC Fördjupningsteman 11-15 år.	7

Referenslitteratur

Bilaga:

Socialstyrelsens nuvarande dokument Fördjupningsteman 11-15 år

INLEDNING

För oss som ägnat många yrkesverksamma år som socialsekreterare inom socialtjänsten till att arbeta med myndighetsutövningen i socialtjänstens barnavård, såsom utredningar av barn och unga, bedömningar av barns och ungas utsatthet och val av insatser för barnets bästa, är det tveklöst så att barnavårdsutredningar är något av det svåraste och mest ansvarsfulla man kan ägna sig åt i socialt arbete. Men också något av det mest meningsfulla och möjliggörande sociala arbete man kan ägna sig åt. En viktig förutsättning, av flera, för att på ett professionellt sätt handlägga och genomföra socialtjänstens barnavårdsutredningar är att utredningsförfarandet ständigt uppdatera sig i samhällsutvecklingen och beakta det aktuella sammanhang som den unge, som är föremål för utredning, lever i.

Den digitala tekniken, och däribland kommunikationsverktyget Internet, har en kort historia som tog rejäl fart i mitten av 1990-talet. Internet är således ett område som dagens generation vuxna har en begränsad uppfattning om, men som barn och unga vet väldigt mycket om. Den som idag är 15 år har levt med Internet i hela sitt liv. Barn och unga, till skillnad från de flesta vuxna, rör sig i dag självklart på Internets sociala arenor för att spela spel, göra läxor, hitta nya vänner och underhålla sina relationer med befintliga vänner. Att vara ute på nätet har blivit en självklar och naturlig fritidssysselsättning bland unga och av vuxenvärlden krävs att anpassa sig till barns och ungas förändrade mediavanor. För om vi har en hel generation som föredrar att vara på nätet så måste de vuxna lära sig att möta de unga där. Internet är för de allra flesta barn och unga en källa till mycket glädje och ett ovärderligt verktyg för att skapa och upprätthålla sociala relationer. Men det finns risker, och en del barn och unga råkar illa ut på nätet. Sexuell exploatering av barn och unga är inget nytt problem, men exploateringen har fått nya uttryck och arenor med hjälp av Internet. För socialtjänsten är detta en stor utmaning.

Av ovanstående anledning insåg jag, när Ungdomsstyrelsens kursinbjudan kom gällande Unga, Sex och Internet, att den kursen måste jag gå! Att få ynnesten att ta del av landets främsta experter och rykande färsk forskning på området, där trycksvärtan inte ens hunnit torka, lät för bra för att vara sant. Den omedelbara entusiasmen från min sida grundade sig naturligtvis på att kursen berörde ett område där jag kände mig starkt eftersatt och okunnig; nämligen ungas användning av Internet – risker och möjligheter. När vi professionella inte har kunskap om och känner igen oss i den verklighet som de unga beskriver för oss hur ska vi då kunna närma oss och förstå den unges situation, mående, utsatthet och behov? Jag påbörjade kursen och insåg snabbt betydelsen av dess innehåll: Här har vi ett kunskapsområde som många professionella inom socialtjänstens utredningsarbete saknar och som behöver uppdateras.

SYFTE

Föreliggande rapports syfte är att synliggöra nödvändigheten av att tydligare lyfta in frågeställningar om barn/unga, sex och Internet i socialtjänstens barnavårdsutredningar enligt Barns behov i centrum (BBIC).

BAKGRUND

Barns behov i centrum, BBIC

Under de senaste åren har socialtjänstens sociala barnavårdsutredningar varit föremål för omfattande utvecklings- och förändringsarbete, vilket leds av Socialstyrelsen. Utredningen, planeringen och uppföljningen görs numera i många kommuner enligt det strukturerade systemet Barns behov i centrum (BBIC). Syftet med BBIC är att stärka barnperspektivet och delaktigheten för barn, unga och deras familjer i enlighet med FN:s barnkonvention. Systemet ska också skapa enhetlighet över landet och säkerställa kvaliteten i den sociala barn- och ungdomsvården. Den vision som varit ledstjärna i BBIC är att de barn som är föremål för socialtjänstens interventioner ska ha likvärdiga möjligheter som andra barn. Det övergripande teoretiska perspektivet i BBIC är, tillsammans med anknytningsteorin och utvecklingspsykopatologi, det utvecklingsekologiska, vilket utvecklades av psykologen Urie Bronfenbrenner.

I det utvecklingsekologiska synsättet betraktas barnet som ett aktivt subjekt och i interaktion med olika faktorer i sin omgivning. För att skapa sig en uppfattning om barnet måste man, utöver att beakta barnet som subjekt, således beakta såväl föräldrarnas förmåga som den omgivande miljön där barnet växer upp. Barns utveckling sker i samspel med och påverkas av sina föräldrar och sin omgivning. De sociala barnavårdsutredningarna enligt BBIC- systemet omfattar därför tre områden: *Barnets behov*, *Föräldrarnas förmåga* samt *Faktorer i familj och miljö*. Socialtjänsten ska följaktligen utreda barnets utveckling och behov i relation till föräldrarnas förmåga och familj- och miljöfaktorernas påverkan.

Barn och unga har en rad olika och sammansatta behov som måste tillgodoses för att utvecklingen ska bli gynnsam. Barnets behov har i BBIC brutits ner till sju områden, identifierade som viktiga för att barn och unga ska kunna utvecklas väl fungerande och självständiga som vuxna. Dessa behovsområden är: *Hälsa, Utbildning, Känslo- och beteendemässig utveckling, Identitet, Familj och sociala relationer, Social förmåga, Förmåga att klara sig själv*.

Unga, sexuella övergrepp och Internet

En del av de omgivande miljöer som barn och unga i dag växer upp och aktivt ingår i utspelar sig på Internets sociala arena. Den nya tekniken för dels med sig en social kulturell förändring där barn, unga och deras möjliga handlingsutrymme möjliggörs eller begränsas bland annat av hur konstruktioner kring barn/barndom och ungdom ageras ut av barn, unga och vuxna som samspelar på nätet. (Löfberg 2008) Dessutom har teknik- och samhällsutvecklingen fört med sig att unga och vuxna har olika typer av kunskap, och de behöver ta del av varandras kunskaper. Vuxna behöver lära sig mer om hur unga använder Internet och unga behöver närvarande vuxna för att få tillgång till de vuxnas livserfarenhet. (Dunkels 2009)

För att förstå ungas önskan att exponera sig på nätet måste man dels förstå det på en individnivå och dessutom sätta in dessa aktiviteter i ett strukturellt sammanhang. Att bli sedd och få bekräftelse för att stärka sitt självförtroende är en förklaringsnivå. Men det är samtidigt ett exempel på hur man under tonåren provar sig fram i sitt sökande efter ett jag och en identitet, inte minst på det sexuella planet. Femininitet, maskulinitet och relationen däremellan utgör teman som barn och unga skaffar sig kunskap om genom att debattera online. Bland de kunskaper som barn och unga in hämtar finns således ”vuxenområden” som de annars utesluts ifrån, bland annat sex. (Löfberg 2008)

Internets fantastiska expansion sedan mitten av 1990-talet har fört med sig mycket gynnsamma förutsättningar för vuxna som vill utveckla relationer med barn i sexuella syften. Kontakterna kan tas i stort sett helt oövakat och anonymt. Vuxnas sexuella kontakter med barn via Internet tar sig många olika uttryck. Dels tas kontakter där förövarens syfte är att använda interaktionen för att få en omedelbar sexuell tillfredsställelse genom ett sexuellt utnyttjande som endast sker via Internet. Dels handlar det om grooming/grooming, vilket enligt

Nationalencyklopedin innebär att:

[...] *en vuxen person via Internet aktivt försöker etablera en förtroendefull kontakt med barn i syfte att senare begå sexuella övergrepp mot dem. Grooming sker ofta med falsk identitet för att vinna barnets förtroende* (NE 2009)

Grooming kan ses som en manipulationsprocess där förövaren i sista fasen arrangerar ett möte utanför nätet och förgriper sig på barnet.

Vuxnas sexuella kontakter med barn har länge varit tämligen outforskat. I Sverige har bland andra Brottsförebyggande rådet (BRÅ) och Medierådet genomfört studier där man har undersökt barns och ungas användande av och utsatthet på Internet.

I Medierådets studie från år 2008 uppgav 92 % av de 1395 deltagande barnen och ungdomarna i åldrarna 9 till 16 år att de använde Internet på sin fritid, flickorna i betydligt större utsträckning än pojkarna. Knappt hälften hade dator och Internet på sitt rum och det man gjorde allra mest på Internet var att chatta. I samma studie svarade 9 % av gruppen 12-16 åringar att de träffat en nätkompis i verkliga livet. (Medierådet 2008)

BRÅ fick i uppdrag av regeringen att bl.a. beskriva omfattningen och karaktären av vuxnas sexuella kontakter med barn. Uppdraget var slutfört 2007. För att genomföra sitt uppdrag samlade BRÅ in tre datamaterial. I den första studien uppgav 25 % av de tillfrågade 7500 ungdomar i åldrarna 14 -15 år att de under det senaste året varit föremål för någon form av sexuell kontaktförsök av okända vuxna via Internet. Det fanns en tydlig skillnad mellan könen. Flickorna hade blivit kontaktade i betydligt större utsträckning än pojkarna. Dessutom

fanns det en klar överrepresentation av ungdomar med umgängesmönster och beteende som ingår i det som man definierar som riskbeteende.

I den andra studien tittade BRÅ närmare på karaktären i de sexuella Internetkontakterna som barn och unga utsätts för av vuxna. En Webbundersökning genomfördes bland vana Internetanvändare i åldrarna 15-17 år, där 1019 ungdomar svarade, varav 56 % var flickor. Studien visar att det är mycket vanligare med utsatthet för sexuella kontakter via Internet bland flickor. Knappt 70 % av flickorna och 20 % av pojkarna uppgav att de hade utsatts för oönskad sexuell kontakt via Internet. Hälften av dessa kontaktförsök kommer förmodligen från vuxna. De flesta ungdomarna avböjde inviterna, men drygt hälften av flickorna uppgav att de vid något tillfälle haft en sexuell Internetkontakt med en person som de visste eller trodde var minst fem år äldre. 35 % svarade att de hade haft denna erfarenhet innan de fyllde 15 år.

BRÅ genomförde slutligen också en studie av 315 polisanmälningar, som avser händelser anmälda mellan 1 januari 2004 och 26 september 2006 (samtliga från föräldrar) gällande sexuella övergrepp via Internet, i vilka det framgår att förövaren och offret varit i kontakt med varandra via Internet. Övergreppen delades in enligt följande:

- Förövaren hade ställt sexuella frågor, gjort sexuellt kränkande uttalanden eller på annat sätt inlett ett sexuell samtal med offret.
- Förövaren försökte förmå eller hade förmått offret att visa upp sig framför webb-kamera.
- Förövaren hade blottat sig för offret via webb-kamera.

De flesta barn och unga som har kontakt med okända på Internet utsätts inte för sexuella övergrepp. Men i åtta av de undersökta anmälningarna fanns det starka misstankar från anmälarens, d.v.s. föräldrarnas, sida att deras barn haft någon form av sexuell möte med förövaren. Sexuella övergrepp och sexuell exploatering hänger ofta ihop. När sexuella övergrepp misstänks måste därför även sexuell exploatering uppmärksammas. (BRÅ 2007)

BRÅ:s undersökningar gör helt klar att det finns offentliga (om än virtuella) rum i dagens Sverige där barn och unga inte kan röra sig fritt utan att riskera att utsättas för olika former av sexuella kontakter från vuxna. Undersökningen klargör vidare att vuxnas sexuella Internetkontakter med barn och unga kan beskrivas som "könsmaktsrelaterade brott". Detta eftersom det framkommer med all tydlighet att av de personer som blir utsatta för dessa brottsliga sexuella kontakter är flickor klart överrepresenterade samtidigt som all befintlig forskning tyder på att majoriteten av de personer som begår dessa brott är män; vuxna män. Detta är ett strukturellt problem som måste motarbetas.

I Onelineprojektet på BUP-Elefant i Linköping avsåg man att bygga en kunskapsbas om sexuella övergrepp på barn med Internet anknäring. I projektet delades de drabbade barnen/ungdomarna, som man träffade eller hörde talas om, in i fyra grupper efter enligt följande:

Sexuella övergrepp via Internet kan innebära att barn

1. blivit sexuellt mobbad/trakasserad online.
2. blivit utnyttjad på övergreppsbilder/i filmer eller andra sexualiserade bilder/filmer
3. via kontakt online blivit utsatta för sexuella övergrepp online eller offline.
4. via kontakt online fått ersättning för sex online eller offline,

Barnen som man träffade inom projektet uppvisade samma symptom som barn som utsätts för sexuella övergrepp i riktiga livet (offline) och flera hade fått diagnosen Posttraumatisk Stressyndrom (PTSD). Flera av barnen hade dessutom svårt med tilliten till andra, dålig självkänsla, känt skam, skuld, oro m.m. och hade kraftig ångest. Övergrepp via Internet behöver emellertid inte ha varit den enda anledningen till att barnet eller den unga mådde dåligt. Erfarenheter från Onelineprojektet visar att de barn som utsätts för dessa övergrepp är en utsatt grupp med stora och särskilda behov och som uppvisar symptom och riskbeteende av olika slag och som inte sällan lever i utsatta hemmiljöer. (Jonsson, Warfvinge och Banck 2009)

De barn och unga som drabbas av Internet-relaterade sexuella övergrepp är således dubbelt utsatta; en grupp som socialtjänstens utredande socialsekreterare inte sällan redan möter av andra skäl, men de uppmärksammar och problematiserar då inte de ungas användning av och utsatthet på Internet.

VILKA LÖPER STÖRSTA RISKEN ATT UTSÄTTAS VIA INTERNET?

Anmälningar som kommer in till socialtjänsten handlar numera inte sällan om barn och unga som råkat illa ut på nätet. Det är flest tonåringar som blir utsatta för sexuella övergrepp och exploatering via Internet, eftersom det kräver en viss utvecklingsnivå, inte minst språkligt. När det gäller barn är de mest utsatta för sexuella övergrepp via Internet genom det som dokumenterats på övergreppsbilder eller i filmer och som lagts ut på nätet.

Trots de risker som finns för unga att utsättas för trakasserier/exploatering/övergrepp via Internet, är det viktigt att ha i minne att Internet för det allra flesta unga har en mycket positiv inverkan såväl socialt som för den sexuella utvecklingen. Det är en mycket liten del av alla unga Internetanvändare som råkar illa ut på nätet. Aktuell forskning visar att det inte är vilka barn och unga som helst som, på grund av att de är naiva och oerfarna, riskerar att utsättas för sexuella trakasserier och exploatering/övergrepp via Internet. De barn som far illa i riktiga livet är de som också riskerar att fara illa via Internet. (Dunkel 2010) Särskilda riskgrupper är unga som har erfarenhet av sexuella övergrepp offline eller andra fysiska övergrepp, dålig kontakt med sina föräldrar, utsatta hemmiljöer såsom missbruk eller psykisk sjukdom hos föräldrarna, problematiska sociala relationer samt de unga som har svårt med gränssättning generellt, och i synnerhet i samband med sex. (Svedin, C-G. & Priebe, G. 2009) En annan riskgrupp på Internet är unga hbt-personer. Internet är en positiv möjlighet till kontakt med andra hbt-personer, för att komma underfund med sin identitet och sexualitet. Men samtidigt utsätts unga hbt-personer för omfattande oönskade sexuella kontakter och förslag från äldre killar och män. (Gärddedal & Nathorst-Böös 2009)

Risikfaktorer vad gäller sexuella övergrepp offline stämmer väl överens med de riskfaktorer som man funnit hos unga som varit utsatta för sexuella övergrepp online; d.v.s. via Internet. Det som skiljer är bland annat att förövaren oftast har varit okänd för den unga innan kontakten via Internet knöts, till skillnad från ett barn/ungdom som utsatts för sexuellt övergrepp offline, där förövaren oftast är någon som barnet eller den unga känner väl. Dessutom är barnet som utsätts via Internet ofta äldre än 12 år och inte sällan osäkra och prövande i sin sexuella läggning. (Jonsson, Warfvinge och Banck 2009)

VAD KRÄVS AV SOCIALTJÄNSTEN?

Att unga exponerar sig på nätet är således ytterligare en omständighet som en socialsekreterare måste vara redo för och vara förberedd på att fokusera på i sitt utredningsarbete. Vad krävs då av utredande socialsekreteraren i mötet med unga som har eller misstänks ha råkat illa ut på nätet? Jag skulle säga:

Kunskap, lyhördhet samt *trygghet* i sig själv och i situationen. Den unga behöver vuxna som kan och vågar ställa frågor och ta emot hennes/hans berättelser, som skapar förtroende, som kan använda begrepp i utredningssamtalet som den unga kan identifiera sig med och som kan vara tydlig med vad som gäller om den unge har varit utsatt för ett brott. Det är viktigt att få en bild av den ungas medievardag genom att ställa frågor, lyssna och hjälpa den unga att berätta. Barn och unga som blivit utsatta berättar sällan självmant även om de har ett stort behov av att prata med någon. Det kan bero på att den som blivit utsatt:

- känner skuld och skam för det som hänt, eftersom hon/han själv varit aktiv i nätkontakten,
- känner omsorg om personen som har gjort henne eller honom illa,
- är rädd för att anhöriga ska bli ledsna och oroliga,
- kan vara traumatiserad och bara minnas delar av det som har hänt,
- är hotad av förövaren och tror inte att det finns något skydd att få,
- tror att hon eller han är ensam i världen om att uppleva detta,
- tror inte att något kommer bli bättre genom att berätta,
- är rädd för att bli omhändertagen av socialtjänsten. (Ungdomsstyrelsen 2009)

Det kräver ett förhållningssätt av socialsekreteraren som är icke-fördömande och som istället förmedlar en nyanserad förståelse för vad det innebär att vara ung i dag och leva stora delar av sitt liv på nätet. På så vis ökar möjligheten att få tillgång till den unges perspektiv, drivkrafter och resurser. Det krävs vidare att socialsekreteraren är uppdaterad på viss teknisk kunskap för att ha en aning om *hur* man gör, men framför allt *varför* det är så viktigt, spännande, häftigt och kul för den unge att vara på nätet. Detta är viktigt för förståelsen av den unges vardag.

I utredningssamtal med föräldrarna är det viktigt att få information om vilken kunskap och uppfattning föräldrarna har om sitt barns/ungdoms Internetanvändande. Och under utredningsprocessen uppmuntra föräldrarna till att visa intresse och våga prat med sin ungdom om Internet; be dem visa hur det fungerar, visa sig okunnig och ställa frågor, och samtidigt "vara vuxna" och sätta rimliga gränser avseende tid och webbplatser. Det är viktigt att klargöra för föräldrarna betydelse av att stötta den unge i att stärka sin självkänsla och sin förmåga att sätta gränser, både i det riktiga livet och på nätet. (Dunkels 2009)

FÖRSLAG PÅ FÖRTYDLIGANDEN I BBIC FÖR DJUPNINGSTEMAN 11-15 ÅR

Barn och unga som misstänks fara illa och utsätts via Internet ska anmälas till socialtjänsten för utredning. I socialtjänstens utredningsarbete enligt BBIC gällande barn och unga används de av socialstyrelsen framtagna fördjupningsteman för aktuell ålder, och med betoning på barnets eller den unges sju behovsområden, vårdnadshavarnas förmåga och faktorer i familj och miljö. Fördjupningstemans syfte är att vara ett hjälpmedel för den utredande socialsekreteraren, att kunna förbereda samtal och fördjupa frågorna för att kunna få en fullständig bild av barnets eller den unges situation och behov. (Se bilaga)

Med hänvisning till ovanstående kunskapsgrund föreslår jag att aktuellt gällande fördjupningsteman 11-15 år utvecklas med tillägg enligt följande, som ett första utkast och underlag för fortsatt utveckling:

Behovsområde Hälsa

- Den unges kunskap och uppfattning om sin kropp och sin sexualitet
- Sexuellt aktiv/utagerande
- Tecken på posttraumatiskt stressyndrom (PTSD), t.ex. plötsliga ångestattacker, sömnsvårigheter, undviker tankar som förknippas med traumat, nedstämdhet

(Kommentar: Sexuell exploatering och sexuellt aktivt/utagerande beteende för vissa ungdomar, i synnerhet flickor, kan vara ett sätt att hantera allvarliga kroppskomplex. Aktuell forskning visar att unga som blivit utsatta för övergrepp via Internet uppvisar tecken på PTS.)

Behovsområde Utbildning

- Koncentrationsproblem
- Internetanvändning i lärandesituationer
- Webbplatser som den unge besöker på fritiden

(Kommentar: För att öppna upp för samtal kring användning av Internet och hur det påverkar den unge. Reflektera över Internets möjligheter. Den unge med svåra skolproblem, kanske kan dra nytta av att de kunskaper och färdigheter som hon/han har tillägnat sig via Internet, uppmärksammas som värdefulla för att finna lämpligt och motiverande upplägg av lärandeprocessen. Vara observant på de olagliga och oetiska webbplatser från vilka barn och unga ska skyddas från att vistas på.)

Behovsområde Känslö- och beteendemässig utveckling

- Den unges upplevelse av utanförskap
- Sexuell bekräftelse

(Kommentar: Internets arenor ger unga möjligheten att söka efter likasinnade och känna igen sig i varandra, men omfattande Internetanvändande kan vara tecken på upplevelse av utanförskap; inte minst i det riktiga livet. Forskning visar att den sexuella exponeringen fyller, i synnerhet bland flickor, ett bekräftelsebehov och en önskan om att bli uppmärksammade och uppskattade.)

Behovsområde Identitet

- Integritet – att kunna upprätthålla sina gränser i riktiga livet och på Internet; utelämnande av sig själv, exempelvis genom att lägga ut bilder på nätet
- Jämlikhet, underordning i relationer

(Kommentar: Det sker en gränsförskjutning på Internets sociala arenor. För många unga är det en stor och betydelsefull aktivitet att lägga ut bilder på nätet, vilket är ett uttryck för deras sökande efter sin identitet. Viktigt att uppmärksamma föreställningar om kön och könsskillnad som osynliggör skillnaden i villkor och konsekvenser för flickor och pojkar).

Behovsområde Familj och sociala relationer

- Social isolering i familjen eller i förhållande till omvärlden
- Försviner hemifrån kortare och/eller längre perioder
- Sociala relationer via Internet

(Kommentar: Frågor kring social isolering kan ge signaler om att den unge bär på rädsla, skam, skuld etcetera för något de varit utsatta för, t.ex. via Internet. Unga som försvinner hemifrån kan "betala" med sex i utbyte mot mat och boende.)

Vårdnadshavarna, Känslomässig tillgänglighet (Behovsområde Identitet,)

- Stötta den unges självkänsla och förmåga till integritet

(Kommentar: Föräldrar har en viktig uppgift i att ge barn och unga en säkrare tillvaro på Internet. Aktuell forskning visar att en av de viktigaste åtgärderna för att skydda unga från utsatthet på Internet är att stärka deras självkänsla och förmåga att sätta gränser.)

Vårdnadshavarna, Vägledning och gränssättning (Behovsområde Utbildning)

- Har viss praktisk/teknisk kunskap om hur Internet fungerar
- Sätter rimliga gränser avseende den unges tidsanvändning och webbplatser

(Kommentar: Dagens unga har ofta betydligt mer kunskap om Internet än vuxna, vilket innebär att föräldrar riskerar att inte tillräckligt kunna skydda och tillgodose den unges behov av vägledning och gränssättning på Internets sociala arenor. Kunskap och medvetenhet om Internet, positiv såväl som negativ, hos föräldrarna möjliggör öppnare samtal med den unge och underlättar adekvat och respektfull gränssättning.)

Faktorer i familj och miljö

- Har tillgång till mer saker och pengar än vad som stämmer med familjens ekonomi eller uppfattning

(Kommentar: Sexuell exploatering mot ersättning kan ske på nätet genom att den unge poserar eller utför en annan sexuell handling framför en webbkamera. Ersättningen till den unge kan t.ex. vara olika saker, kläder eller laddning av mobilens kontantkort).

Faktaruta/ Observandum (som nytt tillägg)

Unga som utsätts för trakasserier och övergrepp via Internet är en utsatt grupp med stora och särskilda behov. De uppvisar symtom och riskbeteende av olika slag och lever inte sällan i utsatta hemmiljöer. Aktuell forskning visar att samma grupp av barn och unga som far illa i riktiga livet riskerar också att fara illa via Internet. Det är därför ytterst viktigt att i utredningsarbetet med barn och unga som uppvisar symtom och riskbeteende även uppmärksamma och problematisera deras användning av och utsatthet på Internet.

REFERENSLITTERATUR

Brottsförebyggande rådet (2007). *Vuxnas sexuella kontakter med barn via Internet*. Stockholm: Fritzes

Dunkels, E. (2009) *Vad gör unga på nätet?* Malmö: Gleerups

Gärddal, M & Nathorst-Böös, H. (2009) *Internet utanför heteronormen*. I se mig - unga om sex och Internet. Stockholm: Ungdomsstyrelsen

Jonsson, L., Warfvinge, C. & Banck, L. (2009) *Barn och sexuella övergrepp via IT*. Landstinget i Östergötland. BUP Elefanten 2009

Löfberg, C. (2008) *Möjligheternas arena?* Stockholms universitet

Medierådet (2008) *Ungar och medier 2008*. Stockholm: Medierådet

Svedin, C-G. & Priebe, G. (2009). *Unga, sex och internet*, I se mig – unga om sex och Internet. Stockholm: Ungdomsstyrelsen

Ungdomsstyrelsen (2009) *Men fråga mig bara*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen & Stiftelsen Allmänna Barnhuset

Fördjupningsteman 11–15 år¹

Observera att alla teman och exempel som här anges inte alltid behöver ingå i utredningen.

Hälsa

Avsnittet handlar om följande:

- Fysisk och psykisk hälsa, t.ex. sjukdomar, förebyggande hälsovård, funktionsnedsättning
- Kost
- Motion
- Hälsorisker, t.ex. olycksfall, den unges missbruk av alkohol och droger, sexuellt riskbeteende

Den unge

- ☐ Den unge är i regel frisk²
- ☐ Hälsovårdskontroller
- ☐ Tandvårdskontroller
- ☐ Längd/vikt
- ☐ Syn
- ☐ Hörsel
- ☐ Vaccinationer

Sjukdomar

- ☐ Kroniska, finns medicinsk förklaring?
- ☐ Återkommande, finns medicinsk förklaring?
- ☐ Tillfälliga
- ☐ Medicinering
- ☐ Den unge har en funktionsnedsättning
- ☐ Kissar ofta i sängen eller bajsar på sig utan medicinsk orsak
- ☐ Psykisk hälsa
- ☐ Regelbundna sovvanor
- ☐ Kostvanor
- ☐ Fysisk aktivitet: deltar i olika aktiviteter, t.ex. sport, dans etc
- ☐ Den unge har skadats flera gånger p.g.a. olycksfall

Den unge

- ☐ röker
- ☐ sniffar mm
- ☐ dricker alkohol

¹ Fördjupningsteman bygger på det engelska utredningsformuläret Core Assessment som anpassats till svenska förhållanden. Synpunkter har inhämtats från Gunilla Lindén, leg psykolog och fil doktor, vid Socialhögskolan i Lund och från Karin Lundén, socionom, leg. psykoterapeut och fil.dr, vid institutionen för Socialt arbete, Göteborgs universitet.

² I regel frisk betyder sjuk i en vecka eller mindre de senaste månaderna.

- ☐ använder narkotika
- ☐ missbrukar läkemedel/andra droger

Den unge

- ☐ har goda kunskaper om den sexuella utvecklingen, om förändringar i den egna kroppen (könsmognaden är inte enbart en fysisk process utan en interaktion mellan hormonförändringar och kulturellt inflytande; från t.ex. vuxna, kamrater, media)
- ☐ har möjlighet att diskutera normer och beteenden kring sexualitet med någon vuxen som han/hon har förtroende för
- ☐ har goda kunskaper om preventivmedel
- ☐ har fått upplysning om sexuellt överförbara sjukdomar, t.ex. HIV-smitta och andra könssjukdomar
- ☐ riskerar att utsätta sig för fara/skada p.g.a. sitt sexuella intresse eller beteende
- ☐ har varit/är gravid eller är förälder till ett barn
- ☐ har genomgått abort/aborter

Vårdnadshavarna

Grundläggande omsorg

Vårdnadshavarna ser till att den unge

- ☐ får hälsosam kost
- ☐ har en säng som är ren och bekväm
- ☐ kommer regelbundet till hälsokontroller och tandvård
- ☐ vaccineras
- ☐ får adekvat behandling för ev sjukdomar och skador

Säkerhetsaspekter

Vårdnadshavarna

- ☐ ser till att den unge vistas i säkra miljöer
- ☐ skyddar den unge mot misshandel/övergrepp

Känslomässig tillgänglighet

- ☐ Vårdnadshavarna tröstar den unge när han/hon är sjuk/ledsen/har skadat sig

Stimulans

Vårdnadshavarna

- ☐ uppmuntrar den unge att sköta sin hälsa
- ☐ uppmuntrar och underlättar den unges deltagande i sport och motion

Vägledning och gränssättning

Vårdnadshavarna

- ☐ eller någon annan vuxen, ger den unge vägledning vad gäller kroppens utveckling, sexualitet och preventivmedel
- ☐ är goda förebilder vad gäller användning av alkohol

Stabilitet

☐ Vårdnadshavarna ser till att den unge har regelbundna och konsekventa rutiner för t.ex. måltider, bad, tandborstning och sänggående.

Utbildning

Avsnittet handlar om följande:

- Skolsituation – trivsel, kamrat- och vuxenkontakter, skolbyten, behov av särskilt stöd, ev problem
- Inlärnin g och förmåga – koncentrationsförmåga, resultat i olika ämnen, närvaro
- Läxor och vuxenstöd – läxläsning, uppmuntran av vuxna i skolarbetet
- Fritid

Den unge

Den unge

- ☐ går för det mesta till skolan
- ☐ har en vän i skolan
- ☐ har haft normal närvaro från skolan under det gångna året
- ☐ har ett gott förhållande till någon av personalen
- ☐ klarar skolarbetet
- ☐ har en positiv inställning till undervisningen
- ☐ är störande eller uppvisar bråkigt beteende i skolan
- ☐ har en bristande koncentration som försvårar inlärnin g
- ☐ har godkänt/icke godkänt i skolämnena (från åk 8)
- ☐ kommer i tid till skolan
- ☐ är mobbad i skolan
- ☐ Eventuella skolbyten
- ☐ Behöver särskilt stöd i skolan, ev åtgärdsprogram
- ☐ Läxläsning
- ☐ Fritidssysselsättningar
- ☐ TV- och filmtittande, Internetanvändning, TV- och dataspelände

Vårdnadshavarna

Grundläggande omsorg

Vårdnadshavarna

- ☐ går regelbundet på möten i skolan, t.ex. utvecklingssamtal
- ☐ hjälper till med läxläsning
- ☐ ser till att den unge har lämpliga läromedel/skoltillbehör

Om den unge har svårt att klara skolgången

☐ Finns det behov av stöd i undervisningen? Förväntas föräldern göra något i detta sammanhang, t.ex. särskild hjälp med läxor?

Säkerhetsaspekter

Vårdnadshavarna

- ☐ ser till att den unge kommer till och från skola på ett säkert sätt
- ☐ ser till att agera mot eventuell mobbing i skolan

Känslomässig tillgänglighet

Vårdnadshavarna

- ☐ visar sin uppskattning när den unge gör framsteg
- ☐ stöder den unge om det uppstår svårigheter i skolan

Stimulans

Vårdnadshavarna

- ☐ visar intresse för, stödjer och uppmuntrar den unges skolarbete
- ☐ uppmuntrar den unge att lära sig nya färdigheter

Vägledning och gränssättning

Vårdnadshavarna

- ☐ har en positiv inställning till skolan
- ☐ är positivt inställd till skolans regler
- ☐ ser till att den unge går till skolan
- ☐ pressar inte den unge att prestera bra i skolan
- ☐ kan styra den unges TV- och filmtittande, Internetanvändning, TV- och dataspelande

Stabilitet

Vårdnadshavarna

- ☐ är överens om hur den unge ska stödjas i skolarbetet
- ☐ ser till att förhållandena i hemmet är ordnade så att det gör det möjligt för den unge att klara skolgången

Känslo- och beteendemässig utveckling

Avsnittet handlar om följande:

- Anknytning, grad av trygghet och stabilitet
- Hur den unge uttrycker känslor i samspel med föräldrar (eller vårdgivare) och senare även till andra utanför familjen
- Empatisk förmåga
- Temperament, sinnesstämning,
- Symtom – oro, ångslan, självdestruktivitet
- Utsatthet – den unge är utsatt för fysiska eller psykiska övergrepp, sexuella övergrepp, utsatt för att bevittna våld i familjen
- Kriminalitet

Den unge

Den unge

- ☐ är ofta på gott humör
- ☐ kan få och behålla vänner i dennes egen ålder
- ☐ kan säga vad den funderar på eller diskutera bekymmer, besvikelser och sånt den retar sig på – detta med en vuxen som den unge känner förtroende för
- ☐ kan hantera ilska och frustration
- ☐ har förmåga att hantera konflikter och att klara förändringar
- ☐ har förmåga att hantera stress
- ☐ är ofta hemifrån/ute sent utan vårdnadshavarnas tillåtelse
- ☐ är ofta känslomässigt avskärmad
- ☐ tillbringar långa stunder för sig själv
- ☐ är helt upptagen av våld
- ☐ trakasserar/mobbar andra barn/unga
- ☐ är utmanande och utagerande på ett sätt som påverkar dess säkerhet
- ☐ skadar avsiktligt sig själv

Den unge har varit eller är utsatt för

- ☐ fysiska eller psykiska övergrepp, sexuella övergrepp
- ☐ att bevittna våld mot närstående
- ☐ mobbing
- ☐ hot
- ☐ brott av jämnåriga

Kriminalitet

- ☐ asocialt umgänge (huvudsakligen kriminella vänner/miljö)
- ☐ kriminell identitet (tankemönster, attityder)
- ☐ kan känna skuld och skam i förhållande till brottsoffer och till brottsligt handlande
- ☐ har utsatt andra för hot
- ☐ är ofta inblandad i bråk, slagsmål och misshandel

Den unge

- ☐ har blivit anmäld till socialtjänst av polis
- ☐ har blivit tagen av polisen under det senaste året
- ☐ har gjort något som kunde ha lett till polisingripande under det senaste året, t.ex. stulit, kört/åkt i stulen bil, olovlig körning, vandaliserat, klottrat, anlagt brand, köpt stöldgods, langat narkotika, snattat

För 15-åringar:

- ☐ Den unge har blivit utredd av polis och åklagare
- ☐ Den unge har blivit dömd eller väntar på dom

Vårdnadshavarna

Grundläggande omsorg

Vårdnadshavarna

- ☐ står ut med den unges humörsvängningar

- ☐ står ut med och kan möta den unges behov av att växla mellan att vara liten och att vilja vara vuxen
- ☐ hårdar ut/släpper inte taget om den unge (genom att t.ex. inte fördöma, stöta bort eller överge)
- ☐ söker hjälp om det uppstår relationsproblem som de inte klarar av

Säkerhetsaspekter

Vårdnadshavarna

- ☐ vet var den unge befinner sig
- ☐ ser till att den unge inte utsätts för fysiska eller psykiska övergrepp, sexuella övergrepp
- ☐ ser till att den unge inte blir utsatt för att bevittna våld i familjen

Känslomässig tillgänglighet

Vårdnadshavarna

- ☐ försäkrar den unge att de alltid kommer att ställa upp för honom/henne
- ☐ tröstar den unge när han/hon behöver det, t.ex. när den unge är ledsen, orolig eller skräm
- ☐ accepterar att den unge inte alltid ger gensvar på deras signaler
- ☐ utsätter inte den unge för kritik eller fientlighet eller annan psykisk bestraffning

Vägledning och gränssättning

Vårdnadshavarna

- ☐ hjälper den unge att kontrollera sina känslor
- ☐ har klara regler och gränser vad gäller den unges beteende
- ☐ stödjer och påverkar den unges beteende i önskvärd riktning

Stabilitet

Vårdnadshavarna

- ☐ visar sig pålitliga, förutsägbara och kontinuerliga i kontakten med den unge
- ☐ stödjer varandra när det gäller regler för den unge

Identitet

Avsnittet handlar om följande:

- Självbild – föreställning om sig själv och sin kapacitet
- Positiva känslor förknippade med den egna personen. Känsla av att vara accepterad av familjen och omgivningen
- Integritet – att kunna upprätthålla sina gränser
- Förmåga att uttrycka och stå för sin uppfattning och vilja i relation till vuxna och kamrater
- Ursprung – kunskap om och inställning till sitt ursprung vad gäller familj, släkt, hemland, språk, kultur och eventuellt religion
- För placerade barn/unga – känna till anledningen till varför man är placerad

Den unge

Den unge

- ☐ har gott självförtroende
- ☐ är nöjd med sitt utseende
- ☐ är stolt över sina prestationer
- ☐ hävdar sig själv på ett bra sätt
- ☐ har börjat utveckla/har en känsla för den egna kulturen
- ☐ har tillgång till sin kultur
- ☐ känner sig tillfreds med sin sexuella läggning
- ☐ känner sig trygg i relation till vänner av båda könen
- ☐ kan fatta beslut på en nivå som är rimlig med hänsyn till ålder
- ☐ känner att den har tappat all kontroll över tillvaron
- ☐ har drömmar och framtidsvisioner

Vårdnadshavarna

Grundläggande omsorg

Vårdnadshavarna

- ☐ ser den unge som en person med unika förmågor och uppmuntrar dessa
- ☐ ser till att den unge har kläder som är lämpliga för dess ålder, kön, kultur och religion (och om aktuellt även den unges funktionsnedsättning)

Säkerhetsaspekter

- ☐ Vårdnadshavarna stöder den unge om den utsätts för trakasserier, mobbning eller rasism

Känslomässig tillgänglighet

Vårdnadshavarna

- ☐ uppskattar den unge för hans/hennes egen skull
- ☐ visar stolthet över den unge

Stimulans

Vårdnadshavarna

- ☐ respekterar den unges försök till självständighet
- ☐ uppmuntrar den unge att uttrycka sin vilja och uppfattning

Vägledning och gränssättning

- ☐ Vårdnadshavarna ser till att lära den unge respektera/tolerera andra människor och olika familje-/kulturtraditioner

Stabilitet

- ☐ Vårdnadshavarna accepterar den unge som familjemedlem

Familj och sociala relationer

Avsnittet handlar om följande:

- Relationer till föräldrar (eller vårdgivare), syskon och andra närstående
- Relationer till kamrater och andra viktiga personer i barnets/den unges liv och hur dessa uppfattas av familjen. Möjlighet att få umgås med och få ta hem kamrater.
- Ansvar för föräldrar/syskon

Den unge

Den unge

- ☐ har stark anknytning till en person som har ansvaret för den
- ☐ har en vuxen som den kan anförtro sig åt
- ☐ har en nära vän
- ☐ är regelbundet tillsammans med eller besöker vänner
- ☐ är vänlig och snäll mot yngre barn och djur
- ☐ tar ofta hand om sina yngre syskon
- ☐ tar ofta hand om förälder/vårdnadshavare

Vårdnadshavarna

Grundläggande omsorg

Vårdnadshavarna

- ☐ tillbringar tillräckligt mycket tid med den unge för att upprätthålla en nära relation
- ☐ mår om att få den unge att känna sig som en värdefull familjemedlem

Känslomässig tillgänglighet

Vårdnadshavarna

- ☐ ser till att skapa tillitsfulla relationer inom familjen
- ☐ är mottagliga för den unges olika signaler/yttringar

Stimulans

- ☐ Vårdnadshavarna uppmuntrar den unge att ta hem kamrater och att träffa kamrater utom skoltid

Vägledning och gränssättning

Vårdnadshavarna

- ☐ har relationer till andra som är ett gott föredöme för den unge
- ☐ är mån om att den unge och andra i familjen behandlar varandra med respekt
- ☐ ser till att den unge respekterar regler och överenskommelser i familjen
- ☐ ser till att den unge har tillräckligt med tid för att utöva sina egna intressen
- ☐ kan börja inta rollen som "tonårskonsult" (för äldre barn)
- ☐ försöker se till att den unge inte umgås med olämpliga vuxna/kamrater
- ☐ tillåter inte den unge att bete sig på ett våldsamt eller grymt sätt

Stabilitet

Vårdnadshavarna ser till att

- ☐ den dagliga omvårdnaden följer ett stabilt mönster
- ☐ det finns en kontinuitet bland den eller de personer som har det huvudsakliga ansvaret för den unge
- ☐ ser till att ett begränsat antal kända och tillförlitliga vuxna ger den unge daglig vård

Socialt uppträdande

Avsnittet handlar om följande:

- Yttre framtoning – klädsel, hygien
- Den unges förståelse av hur dess yttre och beteende, och ev funktionsnedsättning, uppfattas av omvärlden
- Förståelse för hur man kan uppträda och göra sig förstådd i olika situationer

Den unge

Den unge

- ☐ har ett utseende eller beteende som inte är provocerande eller utmanande
- ☐ kan fatta vissa beslut om det egna utseendet
- ☐ uppskattar uppmärksamhet från vuxna
- ☐ talar gärna om sitt hem och sin familj
- ☐ är inte överdrivet vänlig mot främmande vuxna
- ☐ uppträder obesvärat och har ett öppet sätt mot jämnåriga kamrater
- ☐ lyssnar gärna på råd från vuxna som den litar på och respekterar

Vårdnadshavarna

Grundläggande omsorg

Vårdnadshavarna

- ☐ ser till att den unges hygien är god och att dess kläder är hela och rena
- ☐ låter den unge ta ett visst ansvar för kläder och utseende

Stimulans

Vårdnadshavarna

- ☐ stöder utvecklingen av den unges självkänsla så att han/hon får större säkerhet i sitt uppträdande
- ☐ uppmuntrar den unge att delta i organiserade sociala aktiviteter

Vägledning och gränssättning

Vårdnadshavarna

- ☐ lär den unge att umgås och uppföra sig på ett socialt önskvärt sätt
- ☐ har ett socialt uppträdande som är en god förebild för den unge

Stabilitet

Vårdnadshavarna

- ☐ känner sig accepterade av den närmaste omgivningen
- ☐ har i allmänhet goda relationer till grannar och myndigheter

Förmåga att klara sig själv

Avsnittet handlar om att i förhållande till ålder och mognad:

- Ta ansvar för praktiska sysslor i hemmet
- Sköta sin hygien och klädsel
- Äta själv, göra i ordning viss mat och dryck etc
- Hantera pengar
- Veta vart man ska vända sig om man behöver hjälp

Den unge

Den unge

- ☐ klarar det som kan förväntas med hänsyn till dess ålder avseende personlig hygien, t.ex. bada, borsta tänder, borsta håret
- ☐ har en realistisk uppfattning om vad som kan vara farligt
- ☐ kan laga enklare måltider
- ☐ känner till hur och vem som skall kontaktas då det behövs hjälp
- ☐ kan själv företa resor som vårdnadshavarna anser vara säkra
- ☐ kan handskas med pengar, köpa mat och kläder
- ☐ kan själv ordna egna tillställningar, t.ex. födelsedagsbjudningar eller fester

Vårdnadshavarna

Grundläggande omsorg

- ☐ Vårdnadshavarna tar på sig det huvudsakliga ansvaret för familjen

Stimulans

Vårdnadshavarna

- ☐ uppmuntrar den unge att utveckla sin förmåga att sköta sig själv t.ex. ta ansvar för egna pengar
- ☐ uppmuntrar den unge att delta i beslut som rör familjens vardag

Vägledning och gränssättning

Vårdnadshavarna

- ☐ ser till att den unge inte får ta mer ansvar i familjen än vad den klarar av
- ☐ lär den unge vad som är säkert i och utanför hemmet, t.ex. trafiksäkerhet och hur man skall handskas med andra vardagliga faror

Faktorer i familj och miljö

Avsnittet handlar om familjens bakgrund, sammansättning och situation.

Beakta alla relevanta familjemedlemmar i eller utanför familjen.

- ☐ Vårdnadshavarnas/föräldrarnas och barnets/den unges bakgrund och uppväxt

Familjemedlems erfarenheter under uppväxten

- ☐ Erfarenheter av misshandel och våld
☐ Erfarenhet av att ha vuxit upp med andra personer än ursprungsfamiljen
☐ Viktiga förändringar som skett i familjens sammansättning över tid
☐ Familjemedlems upplevelse av svår förlust eller kris som inte övervunnits
☐ Vilka som bor tillsammans i familjen och deras relation till den unge
☐ Om den unges föräldrar är separerade är frågor om vårdnad, boende, umgänge väsentliga.
Det gäller även den unges kontakt med biologiska föräldrar som inte är vårdnadshavare.

Om den unge har en fysisk sjukdom/funktionsnedsättning

- ☐ Den unges sjukdom/ funktionsnedsättning påverkar syskon negativt/positivt
☐ Den unges sjukdom/ funktionsnedsättning påverkar vårdnadshavarnas förmåga att ta hand om den unge

Om någon i familjen har något/några av följande problem

- ☐ Fysisk ohälsa
☐ Psykisk ohälsa
☐ Beteendestörning
☐ Utvecklingsstörning
☐ Spelmissbruk
☐ Alkoholproblem
☐ Narkotikamissbruk
☐ Kriminalitet
☐ Våldsamt beteende
☐ Förekomst av uppslitande gräl mellan medlemmar i familjen
☐ Förekomst av våld mellan medlemmar i familjen

Familjenätverk – släktingar, vänner och andra viktiga relationer

- ☐ Det finns någon i familjen, slakten etc som hjälper vårdnadshavaren att ta hand om den unge

Om släkt och nära vänner ställer upp med

- ☐ Praktisk hjälp
☐ Känslomässigt stöd
☐ Ekonomiskt stöd
☐ Information och råd

Boende

- ☐ Bostaden har en rimlig standard (t.ex. värme, vatten, hygienutrymme)
- ☐ Bostaden är rimligt utrustad (t.ex. möbler, husgeråd)
- ☐ Bostaden behöver anpassas till den unges behov
- ☐ Bostaden och dess omedelbara omgivning är säker ur barnsynpunkt
- ☐ Familjen är trångbodd
- ☐ Familjen är vräkningshotad eller bosatt i tillfälligt boende
- ☐ Familjen är bostadslös

Arbete

- ☐ Vårdnadshavarna har betalt arbete
- ☐ Vårdnadshavarnas arbetstider påverkar omsorgen av den unge
- ☐ Vårdnadshavarnas anställningsförhållanden är rimligt trygga
- ☐ Vårdnadshavarna är arbetssökande

Ekonomi

- ☐ Familjen klarar sig på sina inkomster inkl bidrag
- ☐ Familjens räkningar betalas regelbundet
- ☐ Familjen har ansökt om alla de bidrag de är berättigade till
- ☐ Familjen har skulder som ökar

Familjens sociala integrering

- ☐ Familjen känner sig accepterad av sin omgivning
- ☐ Familjemedlemmarna upplever diskriminering/trakasserier
- ☐ Familjen har vänner i närheten
- ☐ Familjen deltar i lokala aktiviteter eller föreningar/organisationer

Lokalsamhällets resurser

- ☐ Finns service/resurser i den närmaste omgivningen, t.ex. affärer, lekplatser, bibliotek förskolor, skolor, fritidsanläggningar, vårdcentral, apotek och kommunikationer,
- ☐ Familjen utnyttjar resurser i den närmaste omgivningen